

DOI 10.7251/NSK1801192M

УДК 371.3:91

371.315

Оригинални научни рад

Рада Мандић¹,
Лидија Јовичић
Милијана Ђурић
Педагошки факултет у Бијељини
Универзитет Источно Сарајево

ИСПИТИВАЊЕ СТАВОВА НАСТАВНИКА О ПРИМЈЕНИ И ЗНАЧАЈУ РЕФЛЕКСИВНЕ ПРАКСЕ У НАСТАВИ ГЕОГРАФИЈЕ

***Апстракт:** Предмет истраживања овог рада је теоријско и емпиријско истраживање карактеристика рефлексивне праксе наставника географије у средњим школама Републике Српске, примјена рефлексивне праксе у настави географије те утицај рефлексивне праксе на наставни процес. Рефлексивна пракса, усвојена као структура мишљења, доводи до тога да наставник наново увиди шта је потребно промијенити у властитој наставно-педагошкој пракси. Основна хипотеза заснива се на чињеници да је рефлексивна пракса веома значајна за рад наставника и има велики утицај на унапређење методичке праксе. Помоћна хипотеза заснива се на чињеници да су откривање и анализа карактеристика рефлексивне праксе предуслов за побољшавање квалитета наставног процеса. У истраживању смо примјенили технику анкетаирања базирану на питањима о личним ставовима наставника о примјени и значају рефлексивне праксе. Узорак је обухватио 40 наставника средњих школа на територији Републике Српске. Карактер теме, предмет, задаци и постављене хипотезе истраживања утицале су и на избор одговарајућих истраживачких метода прије свега дескриптивне и математичко-статистичке уз примјену Ликертове скале. Добијени резултати указују да постоји рефлексивна у раду наставника географије, свјесни су да преиспитивање наставног рада и размишљање о њему утиче на унапређивање њихове наставне праксе, на промоцију васпитне установе у којој раде, а највише на ученике и унапређивање њихових постигнућа.*

***Кључне ријечи:** унапређење наставног рада, квалитетан наставник, рефлексивна пракса*

Увод

Рефлексивна се може разумети као средство промјене праксе и начина размишљања о њој (Carroll & Kemmis, 2002). Рајовић и Радуловић (Рајовић, Радуловић, 2010) рефлексивну праксу тумаче као организовано учење из искуства.

---

¹ rada.mandic@pfb.ues.rs.ba

Основе Шонових идеја о рефлексивној пракси односе се на везу мишљења и дјеловања. Према Шону постоји **рефлексивна акција** и рефлексивна акција, рефлексивна акција дешава се када наставник, наишавши на неки проблем, након дјеловања или на тренутак прекидајући га, издвоји вријеме да о њему размисли. **Рефлексивна акција** дешава се током саме акције, када неко на неки начин одмах одреагује, као да је ту реакцију изазвала сама ситуација. У таквој прилици наставник проналази одговор и одговара мијењајући своје знање у акцији током процеса дјеловања (Schon, 1987).

Ричардс одређује рефлексивност или критичку рефлексивност као активност у току које се појединац сјећа неког искуства, разматра га и процјењује и као кључне елементе овог процеса сматра свјесно дозивање искуства и његово испитивање, да би се оно евалуирало и да би се одлучивало о даљим активностима (Richards, 2005).

Рефлексивни наставник онај који мисли о ономе што ради. Још је Сократ опомињао своје ученике да „живот без преиспитивања није вриједан живљења” (Буђевац, Јошић, Радишић, Бауцац, 2015). Ипак, сам термин није још увијек широко распрострањен у нашој средини. Идеја за његово коришћење у контексту наставе потиче управо из оригиналног значења појма рефлексивна (одраз). Израз рефлексивни наставник подразумијева да би наставник требало да се „погледа у огледало” и размисли о одразу свог наставничког рада.

Наставник промишља и истражује праксу да би је разумио, спознао и на основу тога мијењао, али и полазећи од саме праксе, долази до разумијевања и објашњења те праксе, дакле до теоријских објашњења и исходишта. Истраживање наставника је не само једна од одлика, већ начин постојања рефлексивне праксе. Кроз истраживање и дјеловање, наставник мијења себе и мијења своју праксу (Пешић, 1998).

Методологија истраживања

Предмет истраживања овог рада је теоријско и емпиријско истраживање карактеристика рефлексивне праксе наставника географије у средњим школама Републике Српске, примјена рефлексивне праксе у настави географије те утицај рефлексивне праксе на наставни процес.

Основна хипотеза заснива се на чињеници да је рефлексивна пракса веома значајна за рад наставника и има велики утицај на унапређење методичке праксе.

Помоћна хипотеза заснива се на чињеници да су откривање и анализа карактеристика рефлексивне праксе предуслов за побољшавање квалитета наставног процеса.

Карактер теме, предмет, задаци и постављене хипотезе истраживања утицале су и на избор одговарајућих истраживачких метода прије свега **дескриптивне** и математичко-статистичке уз примјену **Ликертове скале**. У истраживању смо примјенили технику анкетирања базирану на питањима о личним ставовима наставника о примјени и значају рефлексивне праксе.

Узорак је обухватио 40 наставника географије средњих школа на територији Републике Српске.

Процес рефлексивне праксе

Рефлексивна пракса има за циљ не само промјену начина дјеловања и мијењање наставног процес чиме се долази до теоријског разумијевања већ и унапређивање квалитета наставе, сазнавање, разумијевање постојећег.

Преиспитивањем своје праксе, тј. свог начина рада и сваког прошлог и будућег часа, наставник може да унапређује свој рад. Анализирањем својих часова, издвајањем добрих и лоших страна тих предавања и припремом за следеће часове, он унапређује своју праксу, размијењујући искуства са колегама, о начинима и методама рада, иновирањем наставе сакупља колекцију добрих идеја за будући рад и усмјеренији је на своје и ученичке активности, мишљења и осјећања. Видео снимци су одличан начин за анализирање понашања самог наставника како, када и на који начин се обраћа ученицима.

У току преиспитивања своје праксе (Буђевац и др. 2015:6) наставник себи поставља питања:

- шта радим?
- зашто ово радим?
- колико је то ефикасно?
- како реагују ученици?
- како могу да радим боље и слично?

Као резултат рефлексije, наставник може да одлучи да одређену ствар ради на другачији начин или да констатује да је начин на који тренутно ради одличан, а то и јесте стручно усавршавање. На овај начин наставник учи, не понавља исте грешке, посматра анализира и мијења своју наставну праксу.

Према Бартлету (Bartlet, 1990, према: Радуловић, 2011, стр. 43), рефлексивна пракса се одвија кроз неколико фаза:

- фаза мапирања (наставник посматра актуелни догађај питајући се шта заиста ради и шта се заиста догађа у разреду);
- фаза информисања (тражи значење, разлоге и принципе по којима се догађај одвија);
- фаза контекстуализације (наставник трага за разликама онога што заиста ради и онога што би желио);
- фаза процјењивања (трага за алтернативама);
- фаза дјеловања (наставник преводи своја размишљања и открића у нову активност).

Рефлексиван наставник поставља себи питања како, шта и зашто.

Иако рефлексивна представља цјеловит, системски приступ подучавању, могу се издвојити различити поступци који могу подржати рефлексивну, а то су:

- Размишљање о сопственом раду,
- Дневнички записи,
- Давање савјета,
- Примјена нових метода,
- Анализа снимљених часова,
- Проучавање стручне литературе,
- Дискутовање с ученицима,
- Присјећање и анализирање сопствених искустава,
- Дијелење искустава с колегама.

Сваки од ових поступака омогућава наставнику да буде добар рефлективар, да кроз сопствено искуство увиди недостатке, исправи евентуалне грешке и унаприједи наставни процес у складу са савременим наставним методама и иновацијама.

Наставник као рефлексивни практичар

Наставник као рефлексивни практичар истражује, активно дјелује у школској и ваншколској заједници, креира, доноси одлуке, преиспитује своје ставове и приоритете, непрестано се усавршава градећи идентитет професионалне заједнице којој припада. Рефлексивни наставник је „доживотни” ученик, практичар и мислилац који се непрестано усавршава и надограђује.

Рефлексивни практичар више је од...	И тежи ка...
Наставника који брзо и ефикасно рјешава појавни облик проблема.	Разумијевању узрока и околности који су до проблема довели.
Носиоца великог броја различитих професионалних одлика.	Повезивању разноврсних професионалних одлика у смисаону цјелину која ће одређивати све његове поступке и активности.
Наставника усмјереног на „сада” и „овдје”.	Антиципирању могућих посљедица свог дјеловања у будућности.
Доброг познаваоца различитих теорија учења и подучавања	Сталном истраживању и преиспитивању теоријских поставки кроз сопствену праксу, али и преиспитивању своје праксе и грађењу сопствене теорије о њој.
Наставника који се ослања искључиво на радио и рационално.	Препознавању, разумијевању и стављању у функцију различитих интуитивних сазнања.
Наставника усмјереног на „шта” и „како” (радити).	(радити). Разумијевању „зашто” и „шта ако”
Наставника који има добре идеје о томе шта и како треба да ради.	Провјеравању сопствених идеја, чинећи их јавним и подложним дискусији.
Наставника практичара или	Наставнику који је практични научник.

практиколога и наставника мислиоца.	
Наставника који усваја и ради на очувању устаљених норми и образаца понашања.	Наставнику који је проактиван и спреман да мијења постојећу културу установе у којој ради, стварајући тиме повољније услове за рад.
Наставника који посматрањем и репетицијом учи од других.	Наставнику који посматрањем открива и дефинише проблеме и трага за њиховим рјешењима и учи на разноврсне начине.
Наставника који се усавршава спорадично, када се за то укаже повољна прилика.	Преузимању контроле над сопственим учењем и континуираним развојем.
Наставника који успјешно комуницира у колективу и успијева наметнути своје идеје о учењу, подучавању и образовању	Помијерању праксе у правцу грађења заједничких разумијевања значења концепата важних за развој учења и подучавања у установи у којој ради.

Извор: Шијаковић, 2014

Наставник треба да се придржава основних наставних принципа и дидактичких правила, да их поштује и примјењује у свом раду. За објашњавање рецентних географских догађаја сваки наставник се мора додатно географски едуковати да би сопствена гледишта супституирао са географском истином.

Резултати и дискусија

У првом, теоријском дијелу рада, писали смо о значају рефлексивне праксе и њеној примјени. Међутим, не мора да значи да су сви наставници, професори, и уопштено, предавачи, свјесни значаја и функције коју рефлексивна пракса има. Из тог разлога, одлучили смо да извршимо анкетаирање наставника географије у средњим школама Републике Српске. Циљ анкетаирања био је да на практичном примјеру можемо да анализирамо да ли су и колико наставници свјесни значаја и функције рефлексивне праксе, те да ли је примјењују у свом раду. У анкети је учествовало 40 наставника географије од укупно 85 запослених у средњим школама Републике Српске, односно обухваћено је 47,06 % наставног кадра.

Утицај рефлексивне праксе се може оцијенити као веома користан. Посматрајући податке из табеле број 1. видимо да су анкетирани наставници свјесни да је рефлексивна пракса корисна те да им изузетно помаже и подстиче их на боље планирање рада (60%) као и његово побољшавање (50%). Умјерено им помаже да опишу шта се догађа током часа (52,5%), доприноси новим идејама (60%), доприноси откривању добрих и слабих страна у њиховом раду (52,5%), охрабрује их да евалуирају свој наставни рад (57,5%). Само мали постотак, њих 2,5%, одговорили су да им рефлексивна пракса помаже веома мало да евалуирају свој наставни рад. Нико од анкетираних није одговорио да му рефлексивна пракса никако не помаже, а то је јако позитивно, јер значи да су анкетирани наставници свјесни значаја рефлексивне и чему све може допринијети, те како може утицати на наставни процес и наставни час. Такође, јако је битно што наставници препознају да им рефлексивна пракса помаже да опишу шта се догађа за вријеме наставног часа и омогућава откривање добрих и слабих страна у њиховом раду. Одговор на ова два питања заступљен је у истом проценту (47,5% изузетно им помаже и

52,5% умјерено им помаже). То је још један показатељ да су наставници свјесни значаја рефлексивне праксе, јер наставник, преиспитујући свој досадашњи наставни рад, пратећи га и анализирајући, открива његове добре и лоше стране и утиче на његов квалитет у будућности.

Табела 1: Утицај рефлексивне праксе на наставни рад

	Изузетно помаже	Умјерено помаже	Помаже веома мало	Никако не помаже
Помаже вам да опишете шта се догађа за вријеме наставног часа	47,5%	52,5%	0%	0%
Доприноси новим идејама у вашој наставној пракси	40%	60%	0%	0%
Омогућава откривање добрих и слабих страна у вашем раду	47,5%	52,5%	0%	0%
Охрабрује вас да евалуирате ваш наставни рад	40%	57,5%	2,5%	0%
Подстиче вас на боље планирање вашег рада	60%	40%	0%	0%
Побољшава ваш рад	50%	50%	0%	0%

Извор: самостална обрада података

Други дио се односи на учесталости рефлексивне праксе наставника у наставном раду. Анализирајући одговоре анкетираних наставника (табела бр. 6), можемо да видимо да они свакодневно размишљају о наставном раду (57,5%) и процентуално свакодневно више размишљају о наставном раду после одржаног часа (60%) него у току самог часа (42,5%). То што свакодневно размишљају о побољшавању властитог рада говори о присутности рефлексивне праксе у њиховом раду.

Учесталост је више заступљена свакодневно и на сваком часу, него што је процентуално заступљена два пута седмично и мање од понуђеног у следећим размишљањима: у размишљању о наставном раду, формално или неформално (92,5%), у размишљању о наставном раду у току самог часа (85%), размишљању о наставном раду после одржаног часа (90%). Свакодневно и врло често, учесталост рефлексивне праксе је процентуално већа од честе и повремене рефлексивне праксе у следећим размишљањима: размишљању о наставном раду у циљу побољшавања наставне припреме (80%), размишљању о мијењању наставне припреме (52,5%), док се често и повремено размишљање о наставном раду подстиче у њиховим школама (57,5%).

Табела 2: Учесталост спровођења рефлексивне наставе

	На сваком часу	Свако-дневно	Два пута седмично	Мање од понуђеног
Колико често размишљате о вашем наставном раду, било формално или неформално?	35%	57,5%	7,5%	0 %
Колико често размишљате о вашем наставном раду у току самог часа?	42,5 %	42,5%	15%	0%
Колико често размишљате о вашем раду после одржаног часа у циљу побољшања будућег рада?	30 %	60 %	5%	5 %

Извор: самостална обрада података

Колико често наставници размишљају о свом раду видјећемо у табели број 2. Из анализе одговора испитаника можемо да закључимо како мање примјењују своја размишљања и мијењају наставне припреме (10% испитаника то ради свакодневно), а већи проценат испитаника каже (22,5%) да се повремено подстиче размишљање о наставном раду у њиховој школи. То имплицира потребу за освјешћивањем наставника и стручним усавршавањем.

Табела 3: Мијењање наставне праксе

	Свакодневно	Врло често	Често	Повремено
Колико често размишљате о вашем наставном раду у циљу побољшања наставне припреме?	30 %	50%	10%	10 %
Колико често конкретно примјењујете ваша размишљања и мијењате наставне припреме?	10 %	42,5%	35%	12,5 %
Колико се често размишљање о наставном раду подстиче у вашој школи?	7 %	35%	35%	22,5 %

Извор: самостална обрада података

Из истраживања можемо закључити да у школама постоји дио наставника који сигурно ради на свом стручном усавршавању и који се свакодневно бави својим наставним радом. Међутим, у школама сигурно постоји и дио наставника (процент таквих наставника није занемарив) који треба да се окрену иновацијама у настави, да размишљају о свом наставном раду, о томе како га побољшати, о мијењању наставних припрема и о наставном процесу уопште.

Закључак

Рефлексивност подразумијева систематичан процес прикупљања, биљежења и анализирања ученикових и наставникових утисака и размишљања.

Наставник непрестано преиспитује сопствени приступ настави, размишља о оном што у учионици чини, зашто то чини и какве ефекте његов начин подучавања има на изградњу знања ученика. Само такав приступ може довести до жељене промјене.

У истраживачком дијелу рада, на практичном примјеру, видјели смо да су наставници свјесни карактеристика и значаја рефлексивне праксе те да им она изузетно и умјерено помаже да опишу шта се дешава за вријеме наставног часа, доприноси новим идејама у наставној пракси, омогућава откривање добрих и лоших страна у њиховом раду, помаже им да евалуирају свој наставни рад, да га боље планирају и побољшавају. Такође, видјели смо да постоји знатан удио наставника који у свом наставном раду мање користе рефлексију, који сматрају да им она помаже веома мало, који нису склони мијењању наставних припрема и не воле размишљати о наставном раду у писменом облику.

Анализом извршеног анкетирања дошли смо до закључка да наставници сматрају рефлексивну праксу важном, вриједном и занимљивом, успјешном, пријатном и јасном. Они је сматрају и лако, с чим се баш и не бисмо сложили, јер испитивати свој рад, његове добре и лоше стране и тражити начине да га побољшамо, није баш лако али је јако корисно и може донијети јако добре резултате којима морамо сви тежити.

Преиспитивање властитог рада захтијева спремност да код себе примјетимо, не само оно што је позитивно, већ и оно што би требало да побољшамо. Треба имати на уму да нам грешке помажу да нешто научимо и будемо бољи у ономе што радимо, а не треба да се држимо стално истог рјешења само због тога што се једном показало успјешним.

Литература и извори

- Буђевац, Н., Јошић, С., Радишић, Ј. и Бауцал, А. (2015). *Наставник као рефлексивни практичар. Приручник за наставнике*. Београд: Министарство просвјете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
- Pešić, M. (1998). *Pedagogija u akciji*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- Радловић, Л. (2011). *Образовање наставника за рефлексивну праксу*. Београд: Филозофски факултет у Београду.
- Roeders, P. (2003): *Interaktivna nastava*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju
- Radulović, L. (2007): *Istraživanje i razvijanje obrazovanja nastavnika za refleksivnu praksu – kritički prikaz jednog istraživanja kao građenja obrazovnog programa. Pedagogija, br. 4., 597–610*
- Radulović, L., Rajović, V. (2008): *Koncept pripravnštva nastavnika u svjetlu refleksivne prakse*, Beograd: Andragoške studije, br.2, str. 315–331
- Rayford, C, R. (2010), *Reflective practice: The teacher in the mirror*. Las Vegas: University of Nevada.

- Радишић, Ј., Буђевац, Н., Јошић, С. и Бауцал, А. (2015), *Наставник као рефлексивни практичар. Примјери добре праксе*. Београд: Министарство просвјете, науке и технолошког развоја Републике Србије.
- Рајичић, М. и Васовић, М. (1964). *Географско проучавање локалне средине*. Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије.
- Schon, D. (1987), *Educating The Reflective Practitioner*, San Francisco, The Jossey-Bass Inc.
- Сузић, Н. (2007). *Педагогија за XXI вијек*, Бања Лука: ТТ-центар.
- Carr, W., & Kemmis, S. (2002). *Becoming Critical*, London: The Falmer Press
- Sijaković, T. (2015) *Mentorstvo u funkciji podsticanja refleksivne prakse nastavnika: doktorska disertacija*, Novi Sad.

Rada Mandić
Lidija Jovičić
Milijana Đurić

TESTING THE TEACHERS 'ASSIGNMENTS ON THE APPLICATION AND IMPORTANCE OF REFLECTIVE PRACTICES IN THE TEACHING GEOGRAPHY

The subject of the research of this paper is the theoretical and empirical research of the characteristics of the reflexive practice of geography teachers in secondary schools of the Republic of Srpska, the application of reflexive practice in the teaching of geography and the influence of reflexive practice on the teaching process. Reflexive practice, adopted as a structure of thinking, leads the teacher to reconsider what needs to be changed in his own teaching and pedagogical practice. The basic hypothesis is based on the fact that reflexive practice is very important for the work of teachers and has great influence on the improvement of methodical practice. The auxiliary hypothesis is based on the fact that the discovery and analysis of the characteristics of reflexive practice is a prerequisite for improving the quality of the teaching process. In the research, we applied a survey technique based on questions about the teachers' personal attitudes about the application and significance of reflexive practice. The sample included 40 secondary school teachers on the territory of Republika Srpska. The character of the subject, subject, tasks and hypotheses of the research influenced the selection of appropriate research methods primarily descriptive and mathematical-statistical with the application of the Likert scale. The obtained results indicate that there is a reflection in the work of geography teachers, they are aware that reexamining teaching and thinking about it influences the improvement of their teaching practice, the promotion of the educational institution in which they work, and, most of all, the students and improving their achievements.

Key words: *Reflexive practice, improvement of teaching, quality teacher*